

Anteckningar om Köpmanbrinkarne i äldre tider.

I Samf. S:t Eriks årsbok för 1918 har arkivarien J. Flodmark behandlat trakten omkring Köpmantorget, men då han därvid endast hållit sig till en jämförelsevis sen tid, vill jag i någon mån komplettera hans intressanta undersökning med uppgifter rörande medeltiden och tiden närmast därefter.

Att Köpmanporten är av mycket gammalt datum, behöver väl ej framhållas. Även om ej belägg kunna påvisas från äldre tid än 1300-talet, är självklart, att den måste vara ungefär lika gammal som den s.k. gamla stadsmuren. Den 28 april 1340 sälja två borgare i Lödöse, Henrik Böle och Lars Wellingöne, för 80 mark penningar till Birger Magnusson ett stenhus "iuxta portam platee mercatorum scitam", som konungen förut försålt till dem för samma pris.

Under 1400-talet omtalas Köpmanporten några få gånger: 1413, 1430, 1435, 1439; gamla Köpmanporten förekommer 1455, 1466, 1469. Om ordet "gamla" här får tolkas som "f.d.", skulle befästningen i porten ha fått förfalla mellan åren 1439 och 1455. Förmodligen ansåg man onödigt att vidmakthålla det lilla fortet så sent, då man ju hade en mur med torn längre ned. I Hansaurkund omtalas 1463 29/7 i brev från Stockholm "by der Vischestratenporte".

Benämningen blev sedan valvet, vilket ord brukas 1483, 1491, 1493, 1499, o.s.v. En uppgift från 1437 talar om valvet, varigenom man går ned på Fiskatorget, och kan vara Köpmanvalvet; därom mera nedan i samband med södra huset i geret.

Ordet Köpmanbrinken är av sent datum. För 1400- och 1500-talen har jag noterat Brinken 1479, 1488, 1490-talet; Södra Brinken 1524; Fiskestrandsbrinken 1489; Norra Fiskestrandsbrinken 1489; Stången 1508, 1509 o.s.v. Ledstången blev sedan den vanliga benämningen för den norra brinken och brukades ännu under följande sekel. Orsaken till namnet var väl, att en ledstång var placerad på sidan för fotgängare, ungefär som t.ex. nu är fallet i den korta branta backe, som Skaraborgsgatan bildar mot Högbergsgatan.

I Samf. S:t Eriks årsbok 1918, sid. 110, säger arkivarien Flodmark, att "Norra Köpmanbrinken möjligen kunde vara den i gamla handling-

är omtalade Ledstongen .- I min strax förut tryckta uppsats Apotek och apotekare i det gamla Stockholm (Farmaceutisk Revy 1918, n:r 40) har jag i själva verket visat samma uppfattning i det att jag utan tvekan förlagt apotekaren Simon Berchelts hus, som uppgavs ligga på brinken ovan och nedan Ledstängen, till Norra Köpmanbrinken. När Från det gamla Stockholm trycktes (1914), nöjde jag mig med att där (å sid. XXI) framhålla, att "Ledstongen, vid vilken Kiffuenäbbshuset låg, befann sig i närheten av Köpmantorget." Detta omtalas icke av Flodmark, som i stället slår ned på ett av mig två år tidigare gjort uttalande (i Samf. S:t Eriks årsbok), oaktat han eljest i sin uppsats lämnar ett citat från precis samma sida i Från det gamla Stockholm och således svårligen kan tänkas ha varit okunnig om min nya uppfattning.- Jag begagnar här tillfället rätt ett misstag å sid. XXI i samma arbete. Den år 1646 omtalade "Grenden offuan för Ledstongen" är nuvarande Bollhusgränden, och "Andra Grenden från Ledstängen" är Staffan Basses gränd, sedermera kallad Ignatigränden.

Att en befästning fordom funnits nedanför nuv. Köpmantorget i geret mot Fiskarstrandstorget, varav nuv. Brunnsgr. utgjorde den sydliga delen synes därav, att huset där kallades kivenäbbshuset (kivenäbb var en mindre befästning), vilket även torde sammanhänga med att tomten tillhörde Stockholms stad under medeltiden (se nedan).

Vad beträffar uppkomsten av Köpmantorget, eller Lilla Köpmantorget, som det till en början kallades, är året för rivningen av valvet och närmast hus på södra sidan sedan gammalt känt och kan därför här förbigås. På norra sidan upptagas på kartan M 92 i Stadsingenjörskontoret två hus in till det gamla valvet: Hans Wegners och näst öster därom handelsman herr Ostkius. I mantalsförteckningen för 1711 för stadens inre kvarter står efter huset n:r 162 (således det, som 1731 betecknades med n:r 146 och motsvarade våra dagars Perseus n:r 10): N.B. husen n:r 164 o. 165 i förra årets mantalslängd äro omkull refne. Alltså har den öppna platsen tillkommit under tiden mellan det att mantalslängderna utskrevos för åren 1710 och 1711.

När jag nu går att litet mera i detalj syssla med de olika egendomarne, synes det naturligtast att utgå från Köpmanporten och därifrån

följa den södra brinken ned till Österlånggatan; sedan återvänder jag till Köpmanporten och redogör för egendomarne på den norra sidan.

Rörande huset närmast söder om Köpmangatan åberopas i jordeboken ett brev, utfärdat 1430 4/9 av Cecilia Hagvaldsdotter, änka efter Henrik van der Heiden, och Heyne Frome borgare i Stockholm, vari de giva tillkänna, att Cecilia, med samtycke av brodern Laurens guldsmed (borgare i Åbo), upplätit sin egendom till Heyne Frome och hans arvingar mot det att hustru Cecilia fick hörnstenhuset näst invid Köpmanporten, på södra sidan näst nordan hans (Heynes) stennus, där han då satt.⁺⁾ Hustru Cecilia skulle besitta huset under sin livstid, och efter hennes död skulle det tillfalla Heyne Frome utan att h. Cecilias arvingar finge del därav. I Lif-, Est- och Kurländska urkunder förekomma flera personer med släktnamnet van der Heide och bland dem även en med förnamnet Henrik, vilken levde 1414 31/1 och mycket väl har kunnat vara identisk med Cecilias man. En borgmästare i Stockholm, som även bar samma namn, omtalas i slutet av 1200-talet och kan alltså icke komma ifråga.

Jordeboken upplyser 1435 4/12, huru borgmästaren i Stockholm Johannes myntare då upplät åt sin måg, Heyne Frome, bl.a. stenhuset näst sunnan Köpmanporten och in till bakarehuset, uppe och nere. Då bakarehuset var det tredje i ordningen, är formuleringen icke korrekt, såvida man ej får tänka sig, att de två första fastigheterna sammanfogats till en. Säkert är, att Heyne Frome ägde båda från 1435 4/12 och, som vi ovan sett, den södra ännu tidigare. Rörande rådmannen Heyne Frome hänvisas till festskriften Stockholms rådhus och råd, 2 (i det följande citerad: Rådsmatrikeln). I fråga om Henrik van der Heiden skulle man kunna tänka sig, att han varit "forfader" till Johannes myntare, d.v.s. att den senare blivit gift med den förres änka, h. Cecilia; på sådant sätt skulle Johannes myntare kommit i besittning av huset.

Efter Heyne Fromes död kom huset vid porten till mågen Herman Lintorp, som behöll det till 1466 17/11, då han för 200 mark sålde det

+) Vid försäljning av en fastighet gjordes först en uppmätning av tomtten, (så undertecknades köpebrev), varefter fastigheten uppbjöds 3 gånger, först därefter skedde upplåtelsen, inför rätta, vilket antecknades i tänkeboken och betydde, att fastebrev då utfärdades. I de flesta fall ha de gamla köpebrev gått förlorade, och man känner endast dagen för upplåtelsen. Av bekvämlighetsskäl använder jag i det följande ofta orden försälja och försäljning i st. för upplåta och upplåtelse, vilket väl ej torde vara så farligt, da ju köpet strängt taget icke var riktigt genomfört, förr än ny lagfart beviljats.

till Berend Hake. Vid försäljningen uppgivas måtten: 15 alnar vid gamla muren och 15 1/2 aln på norra sidan utmed Köpmangatan. I köpet ingick en källare under södra grenhuset, till vilket för övrigt hörde hälften av den gemensamma muren. Herman Lintorp var rådman, se Rådsmatrikeln, där dock namnet kommit att skrivas Lindtorp, vilket är stridande mot stavingen i tyska urkunder och flertalet svenska. I Lif-, Est- och Kurländska urkunder förekommer namnet exempelvis 1390, 1401, 1402. Den hos oss mest kände medlemmen av släkten är Herman Lintorps son, Kristoffer Lintorp, vilken skrev in sig som student vid Leipzigs universitet sommaren 1483, året därpå avlade baccalaurens-examen och blev fil. magister 1487 28/12. Återkom till Sverige och slutade som domprost i Uppsala, levde ännu 1514. Berend Hake var samme man, som stundom kallas Berend Jönsson och var borgare i Stockholm, broder till Jakob Jönsson, + i Stockholm före 1466 29/5. Från denne Berend Jönsson Hake gick huset till Karl verkmästare, som var ägare därtill 1488 30/4 och förmodligen redan 1 1/2 år tidigare, ty 1486 30/10 upplät Karl verkmästare åt Berend Hake en gård i gränden, man går från Karl verkmästares hus och mot slottet (d.v.s. i Bollhusgr.), och samma dag upplät Berend Hake till Karl verkmästare det stenhus i östra muren, vari han suttit mot Karl verkmästare, jämte trädgården; priset var 270 mark. Den 21 juni 1490 försäljes ett stenhus på Köpmangatan i västra hörnet jämt från Karl verkmästares hus tvärs över gatan från Karls port. Då det norra valvhuset tillhörde annan person, måste Karl verkmästare ha varit ägare av det södra. Efter hans död, som inträffade före 1491 11/4, upplät änkan, h. Cecilia, åt sin måg, Alexander guldsmed, vilken var gift med Kristina Karlsdotter, ett från grunden uppmurat stenhus med källare och gatubodar, som det då stod med två portar, nederst på Köpmangatan på södra sidan i valvet, vilket valv tillhörde både Hans Ulf och Alexander guldsmed. Huset hade hennes man lovat sin måg som hemgift. Alexander hade dock måst förbinda sig att taga sin hustrus syster, Ursula, till sig och "vtan alle peninge barnit vppeholle", till dess hon "til manna kommo eller til brödz kommo kunne om forscriffne hustru Cecilia innan then tiden fore stakket werto." Hustru Cecilia levde ännu 1503. Den 17 dec. 1515 beslöt rätten, att Alexanders hus skulle värderas; vad det var mera värt än de penningar, som Lasse lagt ut på huset, skulle denne betala till Alexander, därest han

ville behålla huset; ville han ej erlægga denna summa, skulle Alexander giva honom tillbaka hans pengar och bliva vid huset. Den 23 juni 1516 heter det, att Lasse verkmästare skulle behålla de båda stenbodarne under Alexanders hus för 200 mark; Alexander skulle behålla huset, och vad de båda boderne räntade mera än 10 mark, skulle Laurens giva åt Alexander (egentligen ett bestyrkande av beslutet av 1515 8/10).

Den 4 nov. 1517 uppläto Alexander guldsmed och hans dotter Barbro till Laurens verkmästare sitt stenhus östan till i gamla muren, 15 alnar långt utmed gamla muren och på norra sidan utefter Köpmangatan 15 1/4 aln brett. Med följde en uppmurad välvd källare under samma hus. Priset var 310 mark. I tänkeboken står uttryckligen, att detta var det hus, som Herman Lintorp hade sålt till Berend Hake.

Lasse verkmästare var skriven i skotteboken 1501-17, varefter han örsvinner. Om han nu var gift med ovannämnda Ursula Karlsdotter eller på annat sätt besläktad med Alexander guldsmed, kan jag ej säga. På motsvarande plats till den, där namnet Lasse verkmästare tidigare stått att läsa i skotteboken, uppträder åren 1518-22 Nils verkmästare samt åren 1521-25 Nils kannegjutare. Gå vi över till tänkeboken finna vi där för 1519 17/10, att Nils kannegjutare skulle bära upp i rätten penningar på det hus, som han bespråkade och klandrade efter Laurens verkmästare, som var gift av Lasse i tornet. Fem dagar senare medgives det Nils kannegjutare rätt att få börda igen sitt hus, vilket Lasse i tornet elagligen köpt och uppjudit. Slutligen förliktes Nils kannegjutare och Nils verkmästare 1519 31/10 på det villkor, att Lasse i tornet skulle sitta i huset till påsk och betala hyra enligt lag. Fastebrev utfärdades 1521 7/12 för Nils kannegjutare å ett stenhus och källare, liggande vid valvet i gamla muren på södra sidan valvet, som han köpt av Nils verkmästare; vidimation av borgmästare och råd i Stockholm 1538 13/9. Nils kannegjutare var gift med Olof Nilssons änka, som ägde hus på Kindstugatan. Själv levde han ännu 1527 2/9.

Gregers Andersson i valvet finns i skotteboken i inre kvarteret här under åren 1545-56; året därpå står i stället h. Margareta Gregers Anderssons. För åren 1558-60 är hennes namn utbytt mot Hans Andersson. Man får väl antaga, att dessa varit ägare till det lilla huset.- Den 20

Juli 1586 beslöt rätten, att Lukas Lambi skulle hava de 30 daler, som gode män hade skattat honom till för hans byggning uti det hus över valvet vid köpmangatan, som Hans Andersson och Matts Nilsson klandrat, och skulle Matts Nilsson låta falla de 15 dalerna för huslega, som Lukas borde hava givit honom; Hans Andersson skulle lägga dem till de andra 15 dalerna.- Den 16 april 1597 gjorde Hans Andersson rådmän Matts Nilsson handräkning på ett stenhus och grund med en källare under huset därnäst låg i valvet. Priset var 379 daler, som betalays; ärendet hade varit före redan 1585; nu skedde upplåtelsen och erlades fridsskillingen.

Jag övergår till nästa hus på södra sidan, Perseus 10 eller Köpman-
torget 1, n:r 146 enl. 1729-års numrering. Som vi förut sett, innehades det 1430 4/9 av Feyne Frome, vilken 1430 29/8 salde det till Niklas Lang. Denne dog före 1453 30/4, vilken dag Olof Valdemarsson gjorde arvsrifte med sina systrar och deras män, som på sin lott fingo detta stenhus i gamla muren, vilket Nisse Lang förut ägt. Åtminstone uppgives här, att systrarna också skulle ha del i fastigheten, vilken det oaktat sedermera, t.ex. 1466 17/11, kallades Olof Valdemarssons och efter hans död ärvdes av änkan, omgift med Signate Björnsson. Olof Valdemarsson, som dog före 1482 2/3, hade testamenterat en stenbod under sitt hus till Gråbrödraklostret i Stockholm, som genom broder Peder Holmgeri nämnda dag upplät den till Signate Björnsson. Den 2 sept. 1482 uppläter broder Valdemar i Julita kloster¹⁾, son till Olof Valdemarsson, till samme sin styvfader Signate Björnsson för 60 mark den södra stenboden under det hus, som Olof själv besatt. Olof Valdemarssons måg, Martin Nilsson, hade som hemgift fått en gård längre upp på köpmangatan, och i denna hade änkan ingen del. Olof Valdemarssons dotter hette Birgitta och var gift två gånger: först med ovannämnda Martin Nilsson och sedan

1) Utom denne förekomma i Stockholmsurkunder följande munkar i Julita kloster: Rudolf abbot 1440 3/4, Ericus Petri 1479 8/3 och 15/11, Birger Karlsson 1481 21/5, Michael abbot 1482 20/10. Sven abbot 1486 28/3. 1502, Enert (son till Mogens köpman och broder till hustru Sigrid) subdjälne 1520 5/3. Förmodligen kunna ännu flera påträffas. I Arboga tänkebok nämnas även åtskilliga.